

ТРУДНОЩІ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ (З ДОСВІДУ ПОЛЬСЬКОМОВНОГО СЛУХАЧА)

Йоанна Гамеля

Університет ім. Адама Міцкевича в Познані

Проаналізовано фонетичні, лексичні та граматичні труднощі, що з'являються на початковому етапі вивчення української мови польськомовними студентами. З'ясовано причини вживання неправильних мовних конструкцій і визначено способи їх подолання.

Ключові слова: мовна помилка, мовна інтерференція, польськомовна аудиторія.

У Польщі українська мова щороку стає популярнішою. Її, зокрема, вивчають в університетах, але останнім часом вона з'являється також в різних мовних школах. Спочатку поляк вважає, що не матиме жодних проблем при вивченні української мови. Але вже перші заняття виявляють хибність таких поглядів. Він усвідомлює, що, попри спорідненість мов, є чимало правил і законів, з якими йому нелегко впоратись. Утім, більшість польськомовних слухачів не можуть подолати мовних помилок навіть на просунутому етапі вивчення української мови.

Найскладнішою проблемою для студентів-поляків у процесі вивчення української мови є вимова приголосних [ʒ] та [ɫ]. Звук [ʒ] – горловий (його ще називають глотковий, фарингальний). Він легкий у вимові, ніби подих, проте саме з ним польський слухач не може впоратися не лише на початковому етапі навчання, але й на IV, V курсах. Замість правильної вимови чуємо звук, проміжний між [ʒ] та [x]. Причиною є відсутність цього звуку в польській мові, хоча близьким до українського [ʒ], але не тотожними йому, є звук [h] у словах *halas*, *huk* і вигуку *aha!* Без уміння розрізняти звуки [ʒ] і [x] польський студент часто потрапляє у незручні ситуації: він не вловлює різниці між словами *голод* і *холод* або *намагатися* та *намахатися* тощо.

Подібну ситуацію спостерігаємо щодо приголосного звуку [ɫ]. В українській мові звук [ɫ] – передньоязиковий, тобто при його вимові кінець язика міцно торкається альвеол. Він близький, але не тотожний так званому *сценічному* польському [ɫ], напр.: *сопілка* [соп'ілка], *вулиця* [в'уліц'а] і та ін. М'яким відповідником приголосного [ɫ] є [ɫ'], який слід вимовляти м'якше, ніж польський [ɫ]: *жаль* [жал'], *ліс* [л'іс], *лялька* [л'ал'ка]. Натомість польський слухач часто вимовляє, скажімо, слово *ложка* як [ʎо́жка], а не [л'о́жка], *люблю* як [lublu] замість [л'убл'у] або *хлопець* як [chłorec] замість [хл'о́пец']. Останній приклад вказує також на проблеми з вимовою м'яких приголосних [ɟ'], [ʒ'], [c']. Так, у словах *праця* [п'рац'а], *зілля* [з'іл'а], *сіно* [с'іно] ці приголосні слід вимовляти м'якше, ніж відповідні польські [c'], [ʒ'], [s']: *siano* [s'iano], *ziola* [z'ioła].

Багато проблем польськомовному слухачеві на початковому етапі навчання української мови створює й вимова звуків, позначених буквою *i*. Польський слухач

здебільшого не вимовляє звука [i]. За аналогією до рідної мови слово *кожної* він скаже як [кожної], *до неї* – як [до ней] тощо.

Справжнім „кошмаром”, який не дає спокійно спати польським студентам, є український наголос. У польській мові він постійний, тобто, за деякими винятками, падає на другий склад від кінця. Український наголос вільний (може падати на будь-який склад у слові), рухомий (при зміні форми слова може переходити на інший склад) та динамічний (силовий). Правильне наголошення слів дуже важливе, тому що від нього залежить лексичне значення слів, напр.: *плачу* (від *плакати*) – *плачу́* (від *платити*), *замок* (будівля) – *замо́к* (пристрій для замикання дверей), *атлас* (збір карт) – *атла́с* (тканина), *пора* (овоч) – *porá* (час), *орган* (частина організму) – *orgán* (музичний інструмент). Часто він розрізняє граматичні форми того самого слова, напр.: *руки* (Р. відм. однини) – *ру́ки* (Н. відм. множини), *вікна́* (Р. відм. однини) – *ві́кна* (Н. відм. множини), *пісні́* (Р. відм. однини) – *пі́сні* (Н. відм. множини), *наси́пати* (недоконаний вид) – *наси́пати* (доконаний вид) або розрізняє граматичні форми різних частин мови, напр.: *доро́га* (іменник) – *дорога́* (прикметник), *ба́тьків* (іменник, Р. відм. множини) – *ба́тьків* (присвійний прикметник), *бра́ти* (дієслово) – *брати́* (іменник, Н. відм. множини), *дзвони́* (іменник, Н. відм. множини) – *дзвони́* (дієслово, наказовий спосіб). Крім того, деякі слова мають подвійний наголос, напр.: *по́мілка*, *apóстроф*, *тако́ж*, *ма́жуть*, *за́вжди*, *допо́відач* тощо.

Польський слухач розуміє важливість правильної літературної вимови, тому шукає способів опанування української орфоepії та акцентуації. Але, попри численні усні та письмові вправи (читання текстів уголос, позначення наголосів у написаних словах), не винайдено ще абсолютно довершеного способу опанування українського наголошення. Причини зміни наголосу у парадигмі важко пояснити, тому нерідко доводиться запам'ятовувати або навіть зазубрювати його місце в слові.

Відомо, що на лексичному рівні українська мова дуже близька до польської. Саме ця схожість часто вносить розгубленість: польські студенти неправильно виявляють значення слова, оскільки думають рідною мовою та говорять відповідно до її лексичних норм. На підтвердження цієї думки наведу декілька поширених прикладів.

Найбільш помітними є випадки вживання українських форм імен по батькові. Польськомовному слухачеві дуже важко звикнути до них (а ще треба навчитися їх утворювати!). Вони безеквівалентні, тобто не мають буквального перекладу. Наприклад, власне ім'я *Іван Павлович* передаємо по-польськи як *Iwan, syn Pawła*, але у випадку звертання *Іване Павловичу!* слід уже сказати *Panie Iwanie!*. При звертанні до людей науки поляки вживають здебільшого конструкцію, що складається з форми *Pan, Pani* та наукового ступеня, напр.: *Panie profesorze! Pani profesor!* тощо. Форму імені по батькові польський студент намагається запам'ятати і вживати, але, перебуваючи в Україні, частіше надає перевагу польським відповідникам, у структурі яких є слова *pan, pani, панство, панове*.

Викликає труднощі й форма *Vi*, яку використовують для звертання до старших та незнайомих людей. У польській мові цю форму вживають лише для другої особи множини (на неї вказує дієслово), напр.: *Idzicie do domu* (польсь.) – *Ви йдете додому* (укр.). Українську форму з цим займенником при звертанні перекладають як *pan, pani, państwo*. Тобто речення *Vi pidete zi mnoju v teamp?* тлумачимо як *Czy pojdzie pan / pani ze mną do teatru?*

Незвичним для польськомовного слухача є привітання *Доброго ранку!* Незалежно від часу дня, поляк завжди вітається *Dzień dobry!* До речі, польськомовний слухач може не зрозуміти, до якої частини мови належить слово *Добридень*, яке не має відповідника в польській мові.

Особливістю української культури є важливість поняття *обід* (полудень) як пункт розподілу дня або навіть життя людини. Для його позначення послуговуються мовними конструкціями *до обіду*, *після обіду*, якими називають приблизний час. Вони відсутні в побутовому і діловому мовленні поляка, бо переважає більша конкретизація часового простору. Тому часто вживають польські відповідники *po obiedzie* і *do obiadu*, які не мають такого значення.

Нетиповим для поляка є рахунок поверхів в Україні, який ведуть від першого, тоді як у Польщі на позначення першого поверху вживають слово *parter*, а вже вище від нього починається *pierwsze piętro*. Коли поляк захоче придбати в Україні квартиру, скажімо, на третьому поверсі, він може розчаруватися покупкою.

При купівлі продуктів поляку доведеться переорієнтуватися на інше позначення ваги. У Польщі перевагу надають декаграмам, які мають в Україні відповідник у грамах. Якщо в польській крамниці просимо 20 декаграмів сиру, то мусимо знати, що це еквівалентно 200 грамам цього товару в українській.

Труднощі виникають у випадках розбіжностей між значенням та звучанням слів. Так, польському дієслову *otworzyć* відповідає, залежно від значення, декілька українських дієслів: *otworzyć drzwi, okno* перекладаємо як *відчинити двері, вікно*; *otworzyć oczy* – як *розплющити очі*; вислів *otworzyć książkę* – це *розгорнути книжку*; а *otworzyć słoik* – *відкрити банку*.

Близькі за звучанням слова поляк може ідентифікувати як зрозумілі йому через рідну мову. Однак вони нерідко мають протилежне семантичне наповнення або є далекими за значенням. Ось декілька поширених на початковому етапі навчання української мови прикладів помилкового вживання слів:

- український *кавун* – це польський *arbuz*, а *гарбуз* означає *dynia*, натомість українська *диня* – це *melon*;
- *магазин* перекладемо як *sklep, sklep* – як *grobowiec*, а *magazyn* – це *склад*;
- *килим* – це *dywan*, а *диван* – *kanapa, tapczan*;
- український *стілець* перекладаємо як *krzesło*, а *крісло* – як *fotel*;
- *lekcja* – це шкільний *урок*, слово *лекція* тлумачимо як *wykład*, а *виклад* – як *ujęcie, przedstawienie* (np. *tematu, sprawy*), натомість польський *urok* – це *чарівність, чари*; *пара* (в університеті) це польське *zajęcia*; а український *курс* (в університеті) має відповідник *rok* (studium);
- український *квиток* перекладаємо як *bilet*, а *білет* – як *karta egzaminacyjna*.

Деякі українські та польські слова і словосполучення перекладаємо відповідно одно- або багатокомпонентними структурами, напр.: *день народження* – *urodziny*, *брати і сестри* – *rodzeństwo*, *заликова книжка* – *index*, *зала очікування* – *poszkalnia*, *унітаз* – *muszla klozetowa*, *поїзд прямого сполучення* – *pociąg bezpośredni*, *снідані* – *jeść śniadanie*, *обідати* – *jeść obiad* тощо.

Чимало труднощів при вивченні української мови на початковому етапі викликають морфологічні особливості. Перше, що спадає на думку, це відмінності в категорії

роду. В українській мові рід визначають лише в однині (чоловічий, жіночий, середній), у польській – як в однині (чоловічий живий / неживий, жіночий, середній), так і в множині (особово-чоловічі та неособово-чоловічі форми), напр.: *wirni* (для всіх родів та чисел) і *wierni* (чоловічо-особова форма), *wierne* (нечоловічо-особова форма). Є слова, що в обох мовах мають однакове лексичне значення, але відрізняються родами. Деякі польські слова чоловічого роду мають українські відповідники – іменники жіночого роду, напр.: *pokój* – кімната, *adres* – адреса, *kwiat* – квітка, *zabytek* – пам'ятка, *spacer* – прогулянка або середнього роду, напр.: *majątek* – майно, *zachwył* – захоплення, *miraż* – марево. Низці слів жіночого роду відповідають слова чоловічого роду, напр.: *lodówka* – холодильник, *cytryna* – лимон, *koperta* – конверт, *Syberia* – Сибір, *toaleta* – туалет або середнього роду, напр.: *sztuka* – мистецтво, *twarz* – обличчя або множинні іменники, напр.: *żywność* – харчі. Іменникам середнього роду нерідко відповідають слова чоловічого роду, напр.: *prawo* – закон, *piętro* – поверх або жіночого, напр.: *mieszkanie* – кімната. Особливістю української мови є наявність слів, які мають подвійний рід. У польській мові їм відповідають іменники певного роду, напр.: *зал, зала* – *sala* (ж. р.), *сусід, сусіда* – *sąsiad* (ч.р.), *жирафа, жираф* – *żyrafa* (ж.р.) або спільний рід, напр.: *фальш* (ж. р., ч. р.) – *falsz* (ч. р.) тощо.

Ще одну проблему бачимо у відмінюванні іменників. Поляки мають труднощі з відмінюванням іменників першої відміни жіночого роду з основою на *-й* (*мрія, мелодія, течія*), тому що „ковтають” частину флексії, напр.: *здійснення моєї мрії, чути веселі мелодії*. У другій відміні помилки спостерігаємо при творенні форм родового відмінка однини та виборі закінчення *-а (-я)* або *-у (-ю)*. Способом протидії цьому є вивчення правил вживання в кожному окремому випадку. Слід також пам'ятати, що нерідко ці закінчення залежать від лексичного значення, напр.: *інструмента* (окремий предмет) – *інструменту* (сукупність предметів), *листопада* (місяць) – *листопаду* (опадання листя), *апарата* (пристрій) – *апарату* (установа, сукупність органів), *терміна* (слово) – *терміну* (строк), *тоста* (з хліба) – *тосту* (промова) і т.д.

Часто трапляються орфоепічні і відповідно орфографічні помилки при відтворенні іменників другої відміни середнього роду на *-я* на зразок *життя, стаття, знання*. Польськомовні слухачі за аналогією до рідної мови не подовжують приголосних звуків основи, а говорять, напр.: *житя* [жи^чт'á] замість *життя* [жи^чт':á] та ін.

Крім того, спостерігаємо помилки у словозміні іменників чоловічого роду з кінцевим *-р*. При визначенні м'якого чи твердого типу парадигми важливим є наголос, а тут якраз полякам даються взнаки труднощі з правильним акцентуванням та проблема інтерференції. Тому й чуємо від польського студента вислови на зразок: *до лікара* (*do lekarza*), *до Ігора* (*do Igora*) тощо.

У третій відміні найбільше проблем створюють форми орудного відмінка однини, тобто відсутність чергування *о, е* з *і*, подовження приголосних у словах з основою на приголосний. Польський студент або не вживатиме подовження приголосних (у схожих випадках цей процес у польській мові відсутній), або застосує чергування голосних і скаже *галузю, пам'ятю* або *радістю* чи *відданстю* замість *галуззю, пам'яттю, радістю, відданістю*.

При творенні відмінкових форм іменників четвертої відміни в основі з'являються суфікси *-ат / -ят, -ен*, з якими польський студент має чимало проблем і в рідній мові, пор.: *теляти* – *cielęcía*, *пташеняти* – *ptaklęcía*, *імені* – *imienia*.

Непростим є також відмінювання числівників як у польській, так і в українській мовах. У складених українських числівниках (від 200 до 900) відмінюються всі частини, напр.: *тисячі п'ятисот сорока двох*. У польській мові числівники від 500 до 900 відмінюють двома способами: або всі частини, наприклад, *tysiąca pięciuset czterdziestu dwóch*, або тільки назви десятків і одиниць: *tysiąc pięćset czterdziestu dwuch*. Винятком є числівник *jeden* (один), який у складених формах не відмінюють (на відміну від української мови, де також є родове розмежування), пор.: *trzydzieści jeden koni (drzew, kobiet)* – *тридцяти одного коня (дерева) / тридцяти однієї жінки*. Крім того, в польських складних числівниках (500–900) змінюють тільки форму першої частини, напр.: *pięciuset*, а в українській мові відмінюють обидві частини, напр.: *п'ятисот*.

У порядкових складених числівниках у польській мові відмінюють лише назви десятків й одиниць, напр.: *tysiąc osiemset sześćdziesiąty trzeci rok, tysiąc osiemset sześćdziesiątego trzeciego roku*. В українській мові змінюють лише форму одиниць, тобто останнє слово, пор.: *тисяча вісімсот шістдесят третій рік, тисяча вісімсот шістдесят третього року*.

Чимало проблем виникає при вивченні процесу творення форм умовного та наказового способів українського дієслова. Форми умовного способу в польській мові творять поєднанням особових форм дієслів із часткою *-bym, -byście, -by, -byśmy, -byście, -by*, яка здебільшого пишеться разом із дієсловом, напр.: *pisalbym, pisałabyś, pisałibyśmy* тощо. Отже, на початковому етапі навчання для польськомовного студента незвичною є форма умовного способу українського дієслова, тому частку *б / би* нерідко пишуть разом із дієсловом або плутають вживання часток *б* та *би*.

Творення наказового способу дієслів є складним як у польській, так і в українській мовах. Поляк має чимало проблем із запам'ятовуванням форм архаїчних дієслів, особливо з формою *іси* – за аналогією до польської мови він переважно говорить *іж*, що відповідає 2-й особі однині дійсного способу українського дієслова *істи*. У польській мові складену форму майбутнього часу дієслів творять за допомогою слова *być* (*бути*) у сполученні не тільки з інфінітивом, але й з формами минулого часу, напр.: *będę pisać i będę pisała*. В українській мові особові форми дієслова *бути* виступають лише у сполученні з інфінітивом, пор.: *буду писати, буду читати*. На початковому етапі вивчення української мови як іноземної нерідко чуємо за аналогією до польських форм вислови на зразок: *буду писала, буду читав*.

Керування – це проблема не лише початкового, але й просунутого етапу навчання української мови як іноземної. Польському студентові доводиться запам'ятовувати та багато вправлятися, доки він не навчиться правильно будувати словосполучення та речення. Йдеться про відмінності в дієслівному керуванні, пор.: *говорити (про кого? про що? – mówić (o kim? o czym?))*, *боліти (в кого?) – boleć (kogo?)*; чи в іменниковому керуванні, пор.: *пам'ятник (кому? чому?) – pomnik (kogo? czego?)*; або відмінність у виборі прийменника для поєднання дієслова з іменником, пор.: *до університету – na uniwersytet, за зразком – według wzoru, за кавою – przy kawie* тощо.

Варто звернути увагу також на синтаксичні особливості. Наприклад, в українській мові означення виступає перед іменником (*троянський кінь, тропічний ліс, лісові фрукти, гарна дівчина, чудовий краєвид*), в польській – після іменника, коли означення вказує на якусь постійну рису (*koń trojański, las tropikalny, owoce leśne*), або перед іменником, якщо риса не є стійка (*ładna dziewczyna, cudowny krajobraz*).

Цікаві також активні дієприкметники теперішнього часу. Їх творять з допомогою суфіксів *-ач-*, *-уч-* в українській мові, а в польській *-ąc-*. Однак для української мови ці форми не є характерні й правильніше вживати описові конструкції. Наприклад, вислів *placząca kobieta* краще перекласти як *жінка, яка плаче*; *chłopiec czytający książkę* – як *хлопець, що читає книжку*. У польській мові є описові конструкції, але частіше вживають форми дієприкметників.

Українські пасивні конструкції з орудним відмінком відповідають польським конструкціям з прийменником *przez* і знахідним відмінком, напр.: *Книжка написана письменником* перекладемо як *Książka jest napisana przez pisarza*.

У польському простому реченні присудок виражають формою 1-ї і 2-ї особи дієслова та здебільшого не вживають особового займенника, напр.: *Czytam książkę*; *Grałem w piłkę nożną*. Особові займенники застосовують тільки тоді, коли є потреба логічно виокремити особу. В українській мові разом з дієсловом переважно вживають особові займенники, напр.: *Я читаю книжку*; *Я граю у футбол*.

Особливістю наших мов є вживання дієслів-часток *być* (*бути*). У польській мові це дієслово вживають як в минулому і майбутньому, так і в теперішньому часі. Тоді іменна частина присудка має форму орудного відмінка, напр.: *Jestem studentką*. В українській мові форму теперішнього часу від дієслова *бути* (*є*) здебільшого пропускають, часто замість нього ставлять тире, напр.: *Я – студент*. Форму *є* (*єсть*) використовують із стилістичною метою.

Проблему створюють також конструкції з дієсловом *znajdoutися* (*znajdować się*). В українській мові, на відміну від польської, особові форми цього дієслова (*знаходиться, знаходяться*) для позначення місця предмета переважно не вживають. Так, речення *Muzeum znajduje się w centrum miasta* перекладемо як *Музей (є) в центрі міста*.

Польська та українська мови є спорідненими, вони мають багато схожого, але й існує безліч відмінностей. Ми наголосили на типових фонетичних, лексичних та граматичних помилках і труднощах, з якими стикається польський студент, що ставить собі за мету вивчити українську мову як іноземну. Багато помилок в мовленні студента виникає при вживанні форм та конструкцій за аналогією до польської мови. З'являється своєрідний „перекладач у голові”, що породжує неточність і спотворює зміст.

Польські студенти багато зусиль докладають для вивчення української мови: читають тексти вголос, позначаючи наголоси в словах, пишуть диктанти, твори, співають пісні, розв'язують граматичні тести, перекладають тощо.

Однак, на мій погляд, не існує одного універсального способу для усунення проблем, які виникають у польських студентів у процесі вивчення української мови, який вирішив би всі питання раз і назавжди. Хоча, вважаю, найкращим способом подолання багатьох труднощів є перебування в середовищі носіїв мови, уважне спостереження й порівняння української мови з рідною та користування українською якнайчастіше у різних ситуаціях. Тривале активне перебування в такому середовищі сприятиме виявленню власних помилок та їхньому усуненню, а також допоможе позбутися „перекладача у голові”, тобто людина не матиме потреби пропускати думки та слова спочатку через польську, а відразу думатиме українською мовою.

DIFFICULTIES IN LEARNING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN THE INITIAL STAGE, FROM THE EXPERIENCE OF A POLISH STUDENT

Joanna Hamela

Adam Mickiewicz University in Poznan

This article makes an analysis of the phonetic, lexical and grammatical difficulties that arise at the initial stage of learning Ukrainian. Analysis is based on the experience of a Polish-speaking student. The author indicates reasons why Poles are inclined to use incorrect linguistic constructions, and proposes methods for overcoming these erroneous tendencies.

Key words: language mistake, Polish audience, language interference.